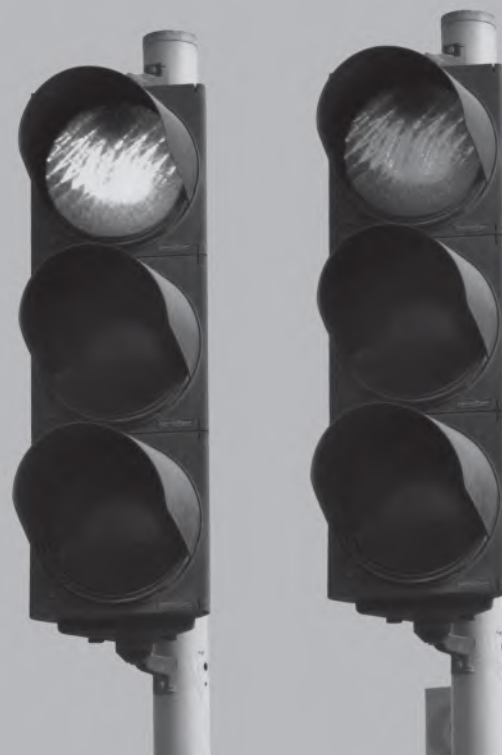

Pintes Gábor

Nyitrai Konstantin Egyetem, Pedagógiai Kar,
Neveléstudományi Tanszék, tudományos dékánhelyettes;
lakhely: Dunaszerdahely;
elérhetőség: gpintes@ukf.sk és edu.gpintes@gmail.com

Proszocialitás és proszociális nevelés az erkölcsstanban

Magyarországon az utóbbi évek egyik legnagyobb vitáját (legalábbis nevelés- és iskolaügyi kérdésekben) a 2013 szeptemberétől bevezetett erkölcsstan okozta. A téma körül fellángolt viták, gerjesztett érzelmek nem voltak képesek elkerülni a határon kívül eső felvidéki területeket sem, s bevallom, sokszor csodálkozva, máskor értetlenül figyeltem, hallgattam, hogy valójában miről is van szó. Meglepetésemnek talán első oka abban keresendő, hogy Szlovákiában az erkölcsstan – etikai nevelés formájában – rögtön az 1989-90-es rendszer-változás és az azt követő iskolapolitikai változások egyik első gyümölcse, eredménye lett. Persze vitázhatnánk sokáig azon, hogy mi mindent lenne még szükség (esetleg nagyobb szükség) megjeleníteni az iskolai edukáció tartalmában, de számomra vitán felül áll a tartalom kialakításának az a filozófiája, hogy az edukáció tartalmában egyre nagyobb hangsúlyt (ezzel együtt óradotációt) kellene, hogy kapjanak a (szűkebb értelemben) nevelési jellegű – orientációjú tantárgyak, tartalmak. Annak ellenére ugyanis, hogy az iskolát mind a mai napig nevelési-oktatási intézménynak hívjuk, vitatható, hogy annak is tartjuk-e. Az oktatás tartalmát vizsgálva egyértelműen leszögezhetjük, hogy a 20. század végének és

a 21. század elejének oktatási tartalma túlzottan (természet)tudomány-orientált, és a nevelési tartalmak mondhatni „alsóbb kategóriákba” soroltattak. Az összképhez hozzátartozik az is, hogy nemcsak a tartalomtól, de a nevelés-oktatás módjától, megszervezésétől és lebonyolításától is nagyban függ az, hogy az iskolai edukáció eredménye a diák szemszögéből csak egy elszigetelt, ideig-óráig meglévő ismeret lesz, vagy ennél sokkal több. Mindez viszont anynyi bizonytalansági tényezőt hordoz magában, hogy szükségesnek tartok bizonyos „biztosítékokat” beépíteni a tartalom egészébe, melyek több esélyt és lehetőséget kínálnak arra, hogy az a bizonyos „több” valósággá válhasson!

Az erkölcsi nevelés kiemelt helyzete a nevelés tartalmában

Az erkölcsi nevelés és vele együtt az erkölcsstan is valószínűleg azért élvez kiemelt figyelmet, prioritást az edukáció folyamatában, tartalmának nevelési szempontú konkretizálásában, mivel az egyik legklasszikusabb és legegységesebb nevelési területről van szó, mely jelentős mértékben határozza meg azt, hogy a nevelt egyén „jó vagy rossz” emberré válik. Ebben az állításban egyértelműen foglalok állást amellett, hogy az ember nem születik jónak vagy rossznak, hanem éppen a nevelés

hatására válik ilyenre vagy olyanná (ellentétben a személyiségfejlődés más területeivel, ahol az öröklődésnek jóval nagyobb hangsúlya lehet). A kultúra és az annak keretein belül, értékei által és azok felé irányuló nevelőhatás domináns módon határozza meg azt, hogy milyen axiológiai fundamentummal fog rendelkezni az egyén, milyen kiindulópontonról kezdheti meg, s egyben folytathatja az önalakítás, önfejlesztés – az önnevelés folyamatát.

Az erkölcsi nevelés tartalmának problémája

Ami az erkölcsi nevelés – ezzel együtt az erkölcsstan lehetséges tartalmát is beleértve – céljait és tartalmát a jelenkorban illeti, lehetetlennek tartjuk egy olyan komplex és világosan megfogalmazott érték koncepció körülhatárolását és annak az iskolai edukáció tartalmába való beépítését, mely olyan mértékű univerzalitással bírna, hogy a konszenzusos elfogadás esélyét jelenthetné számunkra. A világnézeti, értékszemléleti és erkölcsi sokszínűség, a nézetpluralizmus és relativizmus mindezt olyan keretek között, melyek egy állami – nemzeti iskolarendszer dimenzióját jelentik, lehetetlenné teszik. A diverzitás olyan mértékű és minőségű korát éljük, hogy globális szinten sokkal inkább

azokra a tartalmakra kellene összpontosítanunk, melyek megfelelhetnek az univerzalitás, az általános elfogadhatóság követelményének, de egyben részét képezhetik az egymástól eltérő világnézetek, értépluralizmusok általi nevelésnek is. Ezzel semmiképp sem szeretném azt sugallni, hogy az ember mondjon le saját meggyőződéséről, világnézetéről. Annak kereteit más kell, hogy jelentse, ahol az elkötelezettség és értékspecifikum konszenzusos elfogadást követelhet meg anélkül, hogy ezzel bárkinek is sértenék világnézeti szabadságát. Az általános értelemben vett erkölcsstannak viszont megvan minden esélye felvállalni és összpontosítani olyan értékstruktúrára és orientációkra, melyek igenis hiányoznak (a nemcsak) a mai felnövekvő nemzedék értékrendszeréből, és ezzel egyetemben a viselkedésükben sem jelennek – jelenhetnek meg. A világnézeti és értékluralizmus nem tudja olyan mértékben leszűkíteni a nevelésnek ezt a kiemelt területét, hogy ne lehessen megfogalmazni és kialakítani olyan nevelési tartalmat, mely megfelel a fentebb említett követelményeknek, és semmiképp sem lesz kizáró jellegű – sokkal inkább integráló hatást válthat ki.

Nagy valószínűséggel az itt említett dilemmák és befolyásoló tényezők vezethették a Szlovákiában már több, mint két évtizede a gyakorlatban is megvalósuló erkölcsstan (etikai nevelés) koncepciójának megalkotóit is. Olyan koncepciót, tartalmat kellett kidolgozni, mely lehetőséget nyújt egy „új tartalom” beiktatására, mely nem lesz „kulturidegen” és lesz annyira univerzális, hogy különösebb ellenérzések nélkül alkalmazható legyen a mindennapi edukációs gyakorlatban is. Ilyen alternatíva a proszocialitás és a proszociális nevelés megjelenítése az iskolai edukáció folyamatában és tartalmában.

Mit értünk proszocialitás alatt, és miért van szükség proszociális nevelésre?

A proszociális nevelést az utóbbi évtizedekben az erkölcsi nevelés részeként szoktuk említeni és elemezni, annak ellenére, hogy viszonylag új nevelési területéről beszélhetünk. Az európai klasszikus filozófiában két irányvonalat különböztethetünk meg, melyek egymástól eltérő módon közelítik meg az emberi lény értelmezését, az emberek közötti kapcsolatok magyarázatát.

Az egyik oldalon említhetjük a vallási-racionális megközelítést, mely az emberek közti viszonyulást racionális kiindulópontokon keresztül értelmezi. Ezzel szemben az empirikus filozófiai modell az embert viselkedése és annak tapasztalati megfigyelése alapján magyarázza. Az emberek közti kapcsolatokat, viszonyulásokat viszont nem elég racionális és empirikus szempontból vizsgálni. Az ember én-je, ego-ja nem lehet elszigetelt attól a környezettől, melyben a kapcsolatok és a viszonyulások megvalósulnak, melyre végső soron hatással vannak és változtatják is egyben. Valószínűleg ennek a felismerésnek köszönhetően fogalmazódott meg Martin Buber egzisztencialista filozófiájában a dialogikus viszony és az arra való törekvés gondolata. Az Én-Ő és az Én-Te viszonyulás közötti különbség jól tükrözi az egzisztencialista gondolkodásmód másságát a többi filozófiai iskolával szemben. Martin Buber meggyőzően mutat rá arra, hogy mind az emberek közötti, mind az ember és Isten közötti viszony teljessége nem érhető és fejleszhető a kívánt mélységre, amennyiben objektív alapokra, kiindulópontokra helyezjük azt. Ezért van szükség az emberek közötti kapcsolatokban is szubjektív, Én-Te értelmezésű dialogikus viszonyra, mely egyértelmű ugródeszkája lehet a proszocialitás megértésének is. Az embernek valós értéke akkor van, ha kapcsolatban van valakivel, s az érték visszatükröződik a másik ember személyiségében. A személyiségközpontú lélektan és pedagógia is ráirányította figyelmünket a proszocialitás és vele együtt a proszociális nevelés szükségességére. Példaként említhetném Carl Rogerst, Thomas Gordont vagy esetleg még Erich Fromm főbb munkáit is, melyekben a másik elfogadására (emocionális alapon), a szeretetre, a felszínesség lebontására mutatnak rá. A 20. század második felére a klasszikus amerikai pragmatista szemléletmódot sokkal inkább a „keep smiling” életérzés váltotta fel, mely sajnos egyre inkább lett (van) jelen a nem csak amerikai emberek közti viszonyok mindennapjaiban is. Éppen ezért szükséges olyan kommunikációs gyakorlatot és készséget bevezetni és elsajátítani, mely nem a „keep smiling” megjátszó és képmutató filozófiáját követi és vési be az emberek mindennapi viselkedésébe.

A proszocialitás alatt tehát olyan viselkedést értünk, mely másokon,

másoknak való segítségen alapul – **külső jutalom (anyagi vagy szociális) elvárása nélkül.** A belső jutalmat az egyén lelkiismerete szolgáltatja. A proszociális nevelés az altruizmus értékét hivatott megőrizni és közvetíteni – a megszokottól eltérő kiindulópontokon – alapokon. A proszociális nevelés kiindulópontjait három területre oszthatjuk fel:

1. Az ember személyiségének mint „bio-pszicho-szocio” lénynek értelmezése.
2. A filozófián kívül más tudományterületek és azok ismereteinek a neveléstudományban való alkalmazása – leginkább a személyiségközpontú lélektan implementációja és az értelmi intelligencián kívül egyéb típusok figyelembe vétele és fejlesztése – MQ, EQ, SQ.
3. Az ún. nonkognitív kompetenciák fejlesztése, a nyitott kommunikáció által – C. Rogers, T. Gordon.

A magyar szakirodalomban a proszocialitással Nagy József – „A XXI. század és nevelés” című összefoglaló művében találkozhatunk mint szociális kompetenciával. Szükségesnek tartom viszont megjegyezni, hogy a proszocialitásnak az ilyen módú értelmezését semmiképp sem szigetelhetjük el az egyén perszonális kompetenciájától. A proszociális nevelés lényege éppen abban rejlik, hogy a proszociális viselkedés, tehát a másokon való önzetlen segítség ne csupán egy környezetünk által felállított követelménynek való megfelelés legyen, hanem belső kényszerré, szükségletté váljon.

Szlovákiában a proszociális nevelés kidolgozására és a mindennapi edukációs gyakorlatba való átültetésére a katalán Roberto Roche Olivar munkássága hatott leginkább. Olivar koncepciója szerint a proszociális személyiség leginkább a következő jegyekkel jellemezhető:

1. képes másokkal együtt érezni,
2. örömet jelent számára mások megajándékozása,
3. erőfeszítésre képes másokért,
4. képes megérteni mások nehézségeit és aggodalmát,
5. képes átélni mások örömét és bánatát,
6. mások sikerét képes irigység nélkül fogadni.

A proszociális személyiség ezen jellemzőit összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a proszocialitás legfőbb attribútumai – összetevői: az autenticitás, az akceptáció, az asszertivitás és az empá-

tia. A nevelés folyamatában ezeket a következő feladatok megvalósításával fejleszthetjük:

1. az egyének közötti különbségek elfogadása,
2. tudatosítani saját jogainkat és kötelességeinket,
3. tudni nem-et mondani,
4. tudni panasszal élni,
5. kinyilvánítani kérésünket – segítségért folyamodni,
6. nyitott kommunikációt folytatni,
7. fejleszteni az interperszonális és szociális empátiát,
8. aktívnak és kezdeményezőnek lenni az emberi kapcsolatok kialakításában és kezelésében.

Az itt felsorolt feladatok tekinthetők a proszociális nevelési program tömör kivonatának is. Az eredeti, Olavar-féle koncepciót Szlovákiában Ladislav Lencz és szakmai csapata dolgozta ki. Ez a modifikált program lett a kiindulópontja az erkölcsstan – etikai nevelés megnevezésű tantárgynak is, mely már több mint 20 esztendeje szerves részét képezi a primáris és szekundáris oktatás tartalmának. A Lencz-féle modifikáció lényege, hogy míg Olivar a proszociális nevelés folyamatát leginkább a kognitív szenzibilizációból indítja, addig a módosított koncepcióban sokkal nagyobb teret és hangsúlyt kap a nevelés emocionális és szociális aspektusa. Ezek szerint a proszociális nevelés programját leginkább a következő ajánlások segíthetik céljai megvalósulásában:

1. Alakítsunk nevelési közösséget az osztályból!
2. Fogadjuk el a gyermeket olyanok, amilyen – közvetítsünk felé pozitív érzelmeket!
3. Tulajdonítsunk a gyermeknek pozitív tulajdonságokat – proszocialitást!
4. Világos és egyértelmű célokat fogalmazzunk meg!
5. A negatív jelenségeknél igyekezzünk higgadtan és megértően reagálni!
6. Ösztönözzük és támogassuk a proszocialitást!
7. Óvatosan és megfontoltan alkalmazzuk a jutalmazást és a büntetést!
8. A nevelés folyamatába kapcsoljuk – szervezzük be a szülőket is!

A „képzettek vagyunk, de rosszak” megfogalmazású közhely, melyben benne rejlik a közelmúlt és egyben a jelen nevelésügyének fő diagnózisa, arra kellene, hogy ösztönözzön minket, hogy a szcientisztikus – ismeretorientált iskolákban olyan tartalmak és hatások kerüljenek fókuszba, melyek a feljebb említett közhely „rossz emberét” jó és értékes emberré képesek alakítani. Egyben utat mutatni ahhoz a folyamathoz, melyben mindenki képes lehet saját emberiségének, jóságának folyamatos ápolására, fejlesztésére. A proszociális nevelés ennek lehet egyik építőeleme, alternatívája, mellyel egyetemben klasszikus, de mára sokszor elfeledett emberi kvalitásokat és értékeket fejleszthetünk, alakíthatunk ki. A komplex értelemben vett nevelésnek ugyanis fő célja, filozófiája nem lehet más, mint emberré válni és embernek maradni – minden körülmények között!

Felhasznált irodalom:

- BUBER, M. 1999. *Én és Te*. Budapest: Európa Könyvkiadó. ISBN 963-07-6537-3
- GORGON, T. 1988. *T.E.T.* Budapest: SE. ISBN 963 8279 01
- GORDON, T. 1991. *P.E.T.* Budapest: Gondolat. ISBN 963 282 605 1
- GORDON, T. 1998. *Tanítsd gyermeked önfegyelmre!* Budapest: Assertive Kiadó. ISBN 963 85850 05
- FROMM, E. 1993. *A szeretet művészete*. Budapest: Háttér Kiadó. ISBN 963-9365-05-X
- FROMM, E. 1980. *Haben oder Sein*. München: DTN. ISBN 3-423-01490-3
- LENZ, L. 1998. *Pedagogika eticke vychovy*. Bratislava: MC. ISBN 8080520267.
- NAGY, J. 2000. *A XXI. század és nevelés*. Budapest: Osiris. ISBN 963-379-769-1
- OLIVAR, R., R., 2002. *Psicología y Educación para la Prosocialidad*. Barcelona: Universitat Autònoma. ISBN 844900327X
- RÓUSFALVI, P. 1994. *Emberré válni – embernek maradni*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. ISBN 9631861260.
- ROGERS, C., R., FREIBERG, J. 2007. *A tanulás szabadsága*. Budapest: SHL. ISBN 978-963-86421-8-9

A szerző ezen tanulmánya elektronikus formában megjelent a SzTE JGyPK *methodus.hu* digitális folyóiratában, 2014. január 14-én.

A gyermek életében az egyik legfontosabb esemény, amikor elérkezik az iskolába járás ideje. Az iskolakezdés lehetőségeit a hatályos közoktatási törvény határozza meg. Nálunk, Szlovákiában a gyermek hat éves korában éri el az iskolakötelezettséget, ugyanis ebben a korban éri el azt a fejlődési fokot, amelyben iskolaéretté válik. Iskolaköteles az a gyermek, aki az adott év augusztus 31-ig betölti hatodik életévét. Amennyiben a nevelési tanácsadó nem tartja iskolaérettnek a gyermeket, javaslatára az óvodában tölthet még egy évet a gyermek.

Az iskolaérettség fogalma nem is igazán helyes meghatározás, hiszen nem érettségről, hanem alkalmasságról van szó. Ha nem megfelelő időben történik a beiskolázás, annak hosszú távon negatív következményei lehetnek: magatartási problémák, tanulási nehézségek, pszichés tünetek fordulhatnak elő.

A gyermek kora nem meghatározója az iskolaérettségnek, sokszor semmi külső jel nem mutat arra a tényre, hogy a gyermek iskolaéretté vált. Az iskolaérettség egy rendszerbe ágyazott belső érési folyamat. Sok képesség és készség fejlettségére van szükség ahhoz, hogy az iskolai tanulás szükségletté váljon, ne pedig kudarcélmények sorozata legyen. Fontos, hogy a gyermek értelmileg, testileg, érzelmileg is fejlett legyen.

Mit jelent a testi érettség?

Azokat a gyermekeket tekintjük testileg iskolaérettnek, akiknek a testmagassága eléri a 110-120 cm-t, a súlya a 18-20 kg-ot. Mutathatók kisebb eltérések, de ha a gyermek súlya jóval az átlag alatt van, akkor felmerül a kérdés, hogy fizikálisan bírja-e majd az iskolai megterhelést. Fontos, hogy a gyermek fizikailag is alkalmas legyen az iskolára, elbíri az iskolatáskát, képes legyen egyhelyben ülni, ugyanis ez megterhelő a hátgerinc számára. Elengedhetetlen, hogy fejlettek legyenek a kéztőcsontjai, különben nehézséget okoz a helyes ceruzatartás, vonalvezetés. Az ép érzékszervek is fontos tényezői a biológiai érettségnek. A látás- vagy halláshibák nagymértékben megnehezítik az iskolai ismeretszerzést. Ha a gyermek gyakran beteg vagy tartós betegsége van, érdemes megfontolni a halasztás lehetőségét, mert a hosszantartó hiányzás problémássá teheti a sikeres iskola-kezdést.